

Bollhegemoni och genusregim

En etnografisk fallstudie om spontanidrott i skolan

Cecilia Dovborn

Idrottsvetenskap, Malmö högskola

Mats Trondman

Institutionen för samhällsvetenskap, Växjö universitet

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org (ISSN 1652-7224) 2007-03-28

Copyright © Cecilia Dovborn & Mats Trondman 2007. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Det är inte att undra på, att i dagens genomorganiserade idrottsvärld – alltifrån den globala till den extremt lokala – det växer fram en starkt romantiserad syn på spontanidrott. Det är ju faktiskt all idrotts ursprung, de spontana lekarna och spelen, även om det ju i dagens uttryck knappast handlar om spontan i bemärkelsen impulsartad. Spontan ska i modern idrottspolitisk diskurs inte förstås som en plötsligt påkommen lust att kicka boll med någon; spontanidrott innebär helt enkelt att någon typ av fysisk aktivitet, enskilt eller i grupp, och inte sällan i form av bollsport, utförs utanför den organiserade idrotten. Det finns tecken på att den sortens idrottsutövning har minskat, medan andra undersökningar visar att nio av tio ungdomar spontanidrottar någon gång under ett år.

Spontanidrott har fått stor uppmärksamhet på senare år, möjligen som ett uttryck för just den romantisering och idealisering som nämns ovan. I stora städer och i små kommuner avsätts medel ur strama budgetar för skapandet av spontanidrottsplatser, och forskningspengar sätts på att utreda spontanidrotten och hur så kallade näridrottsplatser påverkar det spontana idrottandet. Å andra sidan finns det motverkande krafter; i augusti 2006 bildades landets första – och hittills enda – spontanidrottsförening, när Avesta X-treme Förening efter tre år utan medlemmar ombildades till Avesta Spontanidrottsförening. Denna oxymoron består tydligen än så länge enbart av skateboardåkare, tolv till antalet, men ställer genom sin blotta existens frågan om spontanitet på sin spets.

Förekomsten och omfattningen av spontanidrott i betydelsen fysiska aktiviteter som uppstår och utövas utanför den organiserade föreningsidrottens ramar är naturligtvis av stort sociologiskt intresse, men inte minst viktigt är att studera innehållet i spontanidrotten. Med tanke på att den organiserade idrottsrörelsen på sina breda axlar tagit på sig ett omfattande ansvar för ungdomars sociala utveckling när det gäller till exempel missbruk, jämställdhet och mobbing blir det av största intresse att studera sociala relationer och beteenden inom en idrottskontext där inga ledare eller tränare övervakar det som händer på plan. Just denna sorts studie har Cecilia Dovborn och Mats Trondman genomfört, i form av en etnografisk fallstudie med genusproblematiserande inriktning. Resultatet torde stämma spontanitetsromantikerna till eftertanke.

Perhaps you want people to want each other to be kind because you recognize the value of kindness. You want people to agree with you because people who agree with you will be kind and encourage kindness in others.

Kwame Anthony Appiah

Det ”tråkiga” och ”farliga” med idrott: synliggörandet av en problematik

Jag gillar inte bollar. (Marina, 10 år) Jag gillar inte någon bollsport. (Elvira, 11 år) Jag tycker inte om sporter med bollar. (Magdalena, 11 år) Och fotboll är tråkigast. Jag hatar fotboll. (Maria, 12 år)

Marina, Elvira, Magdalena och Maria är elever i årskurs 4 och 5 på Funkaboskolan. Funkabo är i början av 2000-talet ett bostadsområde med storstadssegregationens obönhörliga profil. Få av områdets vuxna invånare är födda i Sverige. Arbetslösheten är hög, inkomsterna låga och akademikerna få. Merparten av invånarna bor i hyreslägenheter. Vårterminen 2005 lät vi alla elever i årskurs 4, 5 och 6 på Funkaboskolan, ett drygt hundratal, svara på en omfattande enkät om området, skolan, familjen och fritiden. Ett fyrtiotal av dem kom att intervjuas. Även etnografiska studier, i skola och bostadsområde, genomfördes. Därtill fick merparten av eleverna skriva uppsatser om sin fria tid i och utanför skolan. I flickornas uppsatser fanns, vilket framgår av citaten ovan, ett återkommande tema: negativa erfarenheter av och avståndstagande till bollidrotter. Och detta utan att vi hade nämnt temat. De flesta berättelser avser fotboll på raster och andra lediga stunder i skolan. I detta bidrag riktar vi intresset mot barnens självorganiserade idrottande under skoldagen – ett idrottande i vuxnas frånvaro. Till vår hjälp tar vi uppsatser och etnografi.

I avsikt att mer precist avgränsa vårt kunskapsintresse skall vi ta del av ytterligare några uppsatser i vilka flickor från Funkabo berättar om sina erfarenheter av vad vi benämner *spontanidrott i skolans rum*. Precis som ovan är deras namn fingerade. ”Det är för tråkigt med bollar tycker jag”, skriver Angela, och tillägger: ”för att jag är bollarädd”. ”Fotboll och bandy är tråkigt”, konstaterar Beata, ”för man kan få bollen i huvudet”. Och denna rädsla för bollar går inte att undvika, då idrott, med Fatimas erfarenhet, ”nästan alltid handlar om bollar”. Därmed blir ”idrott”, synonymt med bollidrott, inte endast något ”tråkigt” utan också något ”farligt”. Amiras erfarenheter ger en mer analytisk förståelse av relationen mellan ”tråkigt” och ”farligt” möjlig. Vår bedömning är att hon här avser sin samlade erfarenhet av både spontanidrott och idrottslektioner.

Det är tråkigt. Man delas upp i lag och tvingas sedan stå, till exempel, i mål. Jag hatar att få bollen på mig. Basket och fotboll är så stenhårda, så kanske träffar bollen en mitt i ansiktet eller i magen. I bandy slår man ju med klubborna. Dom brukar träffa mitt på smalbenet.

Amira beskriver hur tillhörighet till och plats i lag bestäms. ”Man delas upp”, skriver hon, och ”tvingas” att vara målvakt. Amira har uppenbart ingen erfarenhet av inflytande i skolidrottens rum. Hon tilldelas lag och position och ”det är”, som hon betonar, ”tråkigt”. Dessutom bekräftar Amira bollidrott som något riskfyllt. Hårda bollar kan träffa i ”ansiktet” och ”magen”. Klubbbar kan träffa på ”smalbenet”. Spontanidrott i skolans rum kan otvetydigt vara en fråga om att inte tas i anspråk och att utsättas för smärta och skaderisk. Men dessa upplevelser utgör inte hela berättelsen. Ty flickornas erfarenheter vilar på ett mycket avgörande men hittills utelämnat faktum: de avser spontanidrott med pojkar. Följaktligen måste flickors avståndstagande till bollidrott (det tråkiga) och rädsla för boll (det farliga) relateras till att deras spontanidrottande i skolans rum i stor utsträckning sker på bollidrottande pojkars villkor. Flickorna har ingen kontroll över bollspeländets dagordning – vilken idrott som skall utövas - och praktik – hur det skall gå till. I detta sammanhang avgränsar vi därför vårt intresse för spontanidrott till följande bestämmningar:

- en kategori: barn (i vuxnas frånvaro)
- en plats: skolans rum
- en form: självorganiserad fotboll
- en relation: flickor som idrottar med pojkar på pojkars villkor
- en erfarenhet: flickor som erfar detta spontanidrottande som något tråkigt och riskfyllt

När vi fortsättningsvis i detta bidrag använder bestämmningen *spontanidrott* – eller spontanfotboll – är det denna avgränsade problematik¹ som avses.²

Vägledande frågor, generaliserbarhet och tillvägagångssätt

Mot bakgrund av den avgränsade problematiken formulerar vi tre vägledande frågor. För det första undrar vi *hur* flickors spontanidrott med pojkar kan gå till i praktiken. Ovan har vi fokuserat flickors erfarenheter av spontanidrott. Nu riktas intresset mot dess praktik. Hur spontanidrott organiseras och spelas i barnens skolvardag. För det andra försöker vi förstå *varför* denna praktik ser ut som den gör? Vi avslutar med att spekulera kring *vilka* konsekvenser som svaren på de två första frågorna kan ha. Förvisso har dessa bägge frågor redan fått ett svar. Spontanidrott med pojkar är något som flickor upplever som ”tråkigt” och ”farligt” när den sker med pojkar på pojkars villkor. Avsikten är nu att fördjupa förståelsen av hur detta kan gå till, varför det sker och vilka följderna kan vara.

Svaren på våra vägledande frågor söks i *ett* etnografiskt fall. Fallet, eller snarare exemplet, som redovisas i nästa avsnitt, avser en etnografisk beskrivning av pojkar och flickor som spelar spontanfotboll i samband med Funkabos årliga lägerskola.³ Det är därför nöd-

1 Med problematik avser vi de ”outtalade och icke formulerade frågor som tenderar att söka sina svar och få sina praktiska följder antingen vi som aktörer är medvetna om dem eller ej” (Trondman, 2002, s. 66).

2 Vi är naturligtvis medvetna om att det även kan finnas pojkar som upplever spontanidrott i skolans rum som något ”tråkigt” och ”farligt”. Ingen av de uppsatsskrivande pojkarna berörde dock detta. I detta bidrag fokuseras således flickors erfarenheter av spontanidrott. Denna avgränsning utesluter dock inte på något sätt vikten av att också fördjupa förståelsen av pojkars erfarenheter av spontanidrott.

3 Exemplet är konstruerat genom omskrivningar av observationer och fältanteckningar.

vändigt att betona att svaren på våra frågor inte kan göra anspråk på generaliserbarhet. Inte ens med avseende på den avgränsade problematik som här studeras. Det rör sig om ett område, en skola, en händelse och ett fåtal barn. Vi vill dock hävda att vårt empiriska exempel väl illustrerar hur flickors vardagliga erfarenhet av spontanidrott med pojkar *kan* se ut på Funkaboskolan. Pågående datainsamlingar visar dock att den problematik som här utforskas inte är unik för just Funkabo. Den finns också i andra barns skolrum i andra områden. I nuläget är det emellertid inte möjligt att bedöma problematikens utbredning bland barn som lever erfarenheterna av skilda livsvillkor och representationsformer. Mer omfattande komparativa studier, kvantitativa och kvalitativa, av spontanidrott är nödvändiga. Detta bidrag skall därför läsas som *ett* första nedslag i förståelsen av flickors spontanidrottande med pojkar.

För att besvara våra frågor genomför vi tre interrelaterade analyser av det etnografiska exemplet. Vi börjar med en analys av genusrelationer. Avsikten är att synliggöra dessa relationers betydelse för spontanidrottens praktik. Därefter riktas intresset mot den idrottsliga form i vilken spontanidrotten utövas. Vi visar att förståelsen av flickornas erfarenheter av spontanidrott med pojkar också måste relateras till villkoren för själva idrottsutövandet. Med en idealiserad bild av spontanidrott är det alltför lätt att ta den för given som öppen, lekfull, inkluderande och rättvis,⁴ som vore den för alla deltagare per automatik en euforisk upplevelse.⁵ Vårt etnografiska exempel visar på motsatsen. I analysens tredje steg är vi, som påpekats, mer spekulativa. Vi diskuterar det etnografiska exemplets vidare betydelse i termer av värderingar och identitet. Den första analysen görs helt i egen regi. I den andra tar vi hjälp av idrottssociologen Jay Coakley (2003). Genom att introducera hans två idealtypiska modeller för olika former av idrottande och relatera dessa till utfallet av vår analys av genusrelationer kan vi visa hur pojkars underordning av flickor kan gå till med idrott som medel. Därmed fördjupar vi samtidigt förståelsen av varför flickor på Funkabo kan erfara spontanidrott som de gör. I den tredje analysen relateras utfallen av de två första analyserna till sociologen Gary Alan Fines (1987) förståelse av idrott som en avgörande ingrediens i pojkars ”moraliska socialisation”. Tillsammans synliggör analyserna vad vi avser med *bollhegemoni* och *genusregim*. Vårt bidrag avslutas med en diskussion om de värden och övertygelser som formar och upprätthåller denna hegemoni och regim. I detta sammanhang reser vi också frågan om identitet. Vi vill påminna läsaren om att de barn vi studerar inte kan reduceras till hur de spontanidrottar. Men först måste vi tillbaka till själva utgångspunkten för våra analys och diskussion.

Vid en fotbollsplan: ett etnografiskt exempel

Vid lägerskolans fotbollsplan diskuterar några pojkar vem av dem som skall vara målvakt. Efter en övertalning ledd av Damir, gruppens informella ledare, går Ahmed motvilligt med på att ställa sig mellan stolparna. Först ägnar pojkarna en stund åt straffläggning. Därefter spelar de mot ett mål. Damir styr och ställer. Alla utom Ahmed är helhjärtat med på vad

4 För en närmare förståelse av en idealiserad och romantiserad förståelse av spontanidrott, se Trondman och Dovborn (under arbete, 2007).

5 För en mer teoretiskt specificerad bestämning och analys av eufori, se Trondman och Dovborn 2007. I detta sammanhang avses stark känsla av upprymdhet och lycka.

Damir vill. Här gäller maskopi. Ty ingen vill stå i mål. Ahmed förblir målvakt. På en liten kulle vid sidan av fotbollsplanen sitter Kristina och Alma. Liksom pojkarna är de omklädda för idrott. På avstånd ser de killarna spela. Tempot är högt. Spelet är tufft. Pojkarna vill visa ”publiken” på kullen vad de går för. Efter en stund tar flickorna mod till sig. De lämnar kullen för att fråga om de får vara med och spela. Damir tar åter befälet. Han talar om för flickorna att han först måste diskutera deras medverkan med de andra pojkarna. Medan pojkarna diskuterar inväntar flickorna beslut på avstånd. Efter en kort stund återvänder Damir och meddelar att flickorna får vara med. Medverkan är dock villkorad. Om de skall vara med måste en av tjejerna vara målvakt. Ahmed vill vara utespelare och ingen av de andra pojkarna vill ställa sig i målet. Varken Kristina eller Alma vill vara målvakt men efter en kort diskussion flickorna emellan går Alma med på att ta positionen mellan stolparna. Damir talar om för Kristina vilket lag hon skall vara med i. Spelet återupptas. Pojkarna spelar nu med än högre tempo och än hårdare än när de spelade själva. Därtill passar de (med något undantag) endast till varandra. Framförallt skjuter de hårt mot Alma i målet. Till att börja med försöker flickorna stå ut. De verkar trots allt vilja spela fotboll. Det dröjer dock inte särskilt länge förrän Alma ger upp. Hon har fått nog av hårda bollar. När Alma bestämt sig vill inte heller Kristina vara med. Missnöjd med de hårda tagen och jagandet efter en boll hon inte tillåts komma i kontakt med ger även hon upp. Allt är över inom en dryg kvart. När flickorna går tillbaks till stugbyn är Ahmed tillbaka i målet. Han ser trots allt ganska nöjd ut.

Spontanidrott och genusrelationer

Vår första analys intresserar sig för relationerna mellan de spontanidrottande flickorna och pojkarna. Avsikten är att förstå dessa genusrelationers praktiker i termer av en aktiv *genusregim*.⁶ Vi tydliggör den med tre interrelaterade empiriska teman.⁷ För det första har en sådan regim sin grund i en redan före händelsen existerande *ojämlik maktordning*. Det är ingen slump att pojkarna har tagit fotbollsplanen i besittning och att flickorna på avstånd avvaktar en ingång för medverkan. Detta tema kan beskrivas i tre dimensioner.

- att flickornas medverkan är beroende av pojkarnas vilja att låta dem vara med
- att pojkarna bestämmer villkoren för flickornas medverkan, till exempel att flickornas deltagande vilar på kravet att en av dem måste vara målvakt
- att pojkarna har kontrollen över hur fotboll skall spelas när flickorna är med – att spelet blir hårdare och att få eller inga passningar går till flickorna

6 Vi lånar detta begrepp från Connell (2003). Genusrefim betyder att relationer mellan pojkar och flickor inte är neutrala utan delar av en redan etablerad ordning av vad pojkar och flickor är och gör. Samtidigt är denna ordning eller regim att betrakta som en aktiv process – skapad och upprätthållen av människors handlingar och subjektiva upplevelser av hur saker och ting är och skall vara. Se även Trondman, 2004, s. 22-24. Vi återkommer till begreppet i mer teoretisk form i slutet av detta bidrag.

7 Följaktligen gör vi ingen analys av relationerna mellan pojkarna (som gör att Ahmed blir målvakt) respektive flickorna (Almas och Kristinas relation, som gör att Alma blir målvakt).

För det andra verkar genusregimen genom en praktik vars logik på en och samma gång är *inkluderande*, *underordnande* och *exkluderande*. Denna logik – inkludering i underordningens och exkluderingens tecken – rymmer tre dimensioner.

- att pojkarna inkluderar – eller snarare inordnar – flickorna i sitt bollspel
- att pojkarna tilldelar flickorna underordnade positioner
- att pojkarna genom spelandets praktik – genom underordningsstrategier som rör flickornas positioner på plan, hårt spel och uteblivna passningar – exkluderar flickorna från medverkan. Flickorna vill inte vara med därför de inte tillåts vara fullvärdiga medspelare. Därtill utsätts de för skaderisker.

För det tredje vilar genusregimens idrottsliga praktik på en rådande *bollhegemoni*⁸: att val av spontanidrott och formen för dess utövande bestäms av pojkarna. Också detta tema kan beskrivas i tre dimensioner.

- att idrott – i detta fall spontanidrott - är fotboll
- att fotboll utövas på pojkarnas villkor inom ramen för genusregimens föregående två teman: maktordningen och exkluderingslogiken.
- att flickor därmed exkluderas via pojk- och bollhegemonisk praktik.

Sammantaget visar vår första analys att flickornas erfarenhet av bollidrott som något ”tråkigt” och ”farligt” kan förstås som *en genusregim i bollhegemonins form*. Med begrepp från politisk filosofi erfar flickorna varken ”jämlighet som möjlighet” eller ”jämlighet som utfall”.⁹ Kristina och Alma har inte samma möjlighet att utöva spontanidrott som Damir och de andra pojkarna. Än mindre är utfallet jämlikt. Flickorna är snarare brickor i genusregimens spel med boll. Med andra ord är bollhegemonin denna regims medium. Därför skall vi i vår andra analys intressera oss för just den form – eller modell – i vilken genusregim som bollhegemoni praktiseras.

Idrott som maktutövning eller delaktighet

I boken *Sports in Society* (2003) betonar Coakley att ”idrottsfarenheter varierar med de villkor under vilka idrotter organiseras och utövas”.¹⁰ Vårt etnografiska exempel visar att så är fallet. Alma och Kristina gör andra erfarenheter än Damir och de andra pojkarna. I avsikt att synliggöra hur olika idrott kan organiseras och erfaras konstruerar Coakley två modeller. Den ena kallar han ”maktmodellen”, den andra ”delaktighetsmodellen”. De bägge

8 Barnard & Spencer introducerar och sammanfattar hegemonibegreppet på följande vis: “Domination of power of one person or group over another. The term was used by Gramsci to describe the cultural process through which the ruling classes maintain their power, and has been widely employed in ethnographic studies of domination and resistance”, 1996, s. 608. I vårt fall är det således pojkarnas hegemoni över spontanidrottandets villkor som avses. Men också att flickorna agerar inom ramen för en sådan skapad och därmed redan existerande hegemoni.

9 För en fördjupad diskussion om olika uppfattningar om jämlighet se till exempel Drake, 2001, s. 76-82.

10 Coakley, 2003, s. 110.

modellerna presenteras nedan. Vår avsikt är att visa hur pojkarna i vårt exempel iscensätter maktmodellen på delaktighetsmodellens och flickornas bekostnad.

*Maktmodellen*¹¹ har följande kännetecken:

- *Aggressiv*: ett användande av styrka, fart och kraft för att utmana gränser och aggressivt dominera motståndare i strävan att vinna.
- *Konkurrerande och risktagande*: en idé om att excellens bekräftas med framgång som möjliggörs genom konkurrens, intensiv hängivenhet och hårt arbete. Något som i sin tur kräver uppoffringar, risktagande och smärta.
- *Prestationsinriktad*: en betoning på betydelsen av att slå rekord, se kroppen som en maskin och att använda teknologi för att kontrollera och övervaka kroppen.
- *Selektiv*: ett utväljande av deltagare baserat på fysisk förmåga och konkurrensframgång.
- *Hierarkisk*: en auktoritetsstruktur i vilka idrottsutövare är underordnade ledare.
- *Antagonistisk*: en motståndare definieras som fiende.

Det råder ingen tvekan om att pojkarna i det etnografiska exemplet iscensätter maktmodellen, som därtill intensifieras när flickorna tillåts vara med. Aggressivitet, konkurrens och risktagande tilltar. Prestationsinriktning betonas än starkare. Hierarki och antagonism informerar praktiken. Selektion av pojkar rättfärdigas. De kan framgångsrikt dominera spelet i den form de själva bestämt. Med andra ord samordnas maktmodellens värden och praktiker och riktas mot flickorna. Så kan bollhegemoni i genusregimens form synliggöras med maktmodellen som analytiskt redskap.¹² I vårt exempel tvingas flickorna därmed att agera som om deras enda chans är att avstå från deltagande.

*Delaktighetsmodellen*¹³ utgör maktmodellens motbild och har följande kännetecken:

- *Förenande*: ett aktivt deltagande som kretsar kring förening av människor och förening av medvetande och kropp.
- *Hälso- och omsorgsorienterad*: en etik byggd på personliga uttryck, glädje, utveckling, god hälsa och ömsesidig omsorg.
- *Bemyndigande*: ett personligt inflytande över möjligheter till erfarenheter som har kroppen som källa för välmående.

11 Den engelska benämningen är *Power and performance model* och betonar följaktligen ”kraft” och ”prestation”. Se Coakley, 2003, s. 110. Presentationen och översättningen av modellen är vår egen. Också rubriceringarna av dess kännetecken är våra egna. Man kan med andra ord säga att vår presentation är trogen modellens innehåll men att presentationen i termer av ordval i stor utsträckning är vår egen. Detsamma gäller även presentationen av Delaktighetsmodellen. Se nedan.

12 Det kan för den fortsatta forskningens skull vara viktigt att påpeka att det finns andra praktiker med vars hjälp flickor kan underordnas i spontanidrott. En är att pojkar inte alls tar idrottandet med flickor på allvar. De uppvisar då ett oberäkneligt intresse för tillämpningen av maktmodellen. Eftersom det ”bara” rör sig om idrott med flickor iscensätts den vissa stunder och bortses ifrån i andra. Spelet tas helt enkelt inte på allvar. Pojkarna uppfattar sig så överlägsna att de nöjer sig med att demonstrerar denna överlägsenhet genom att ”då och då” visa på hur det skulle gå om spelet verkligen var på allvar. Och det är pojkarna som i varje ögonblick bestämmer graden av allvar. I iscensättandet av denna oberäknelighet kan pojkar demonstrera sin dominans, en dominans som samtidigt förhindrar praktiker som skulle främja förverkligandet av delaktighetsmodellen.

13 Den engelska benämningen är *Pleasure and participation model* och betonar följaktligen ”välbehag” och ”delaktighet”. Också när det gäller Delaktighetsmodellen är rubriceringen av de sex definierande punkterna våra och inte Coakleys. Se Coakley, 2003, s. 110.

- *Inkluderande*: ett deltagande baserat på tillmötesgående av och anpassning till olikheter i fysisk färdighet och förmåga.
- *Demokratisk*: en beslutsfattande struktur karaktäriserad av samarbete, delad makt och ”ge-och-ta-relationer” mellan ledare och deltagare.
- *Medtävlan*: ett interpersonellt stöd för idén att tävla *med*, inte mot, varandra. Opponenterna är inte fiender, utan idrottare som testas varandra.¹⁴

Delaktighetsmodellen hjälper oss att synliggöra vad Kristina och Alma *inte* ges möjlighet att utöva och erfara. Vårt exempel ger inget empiriskt stöd för idrottslig förening mellan flickor och pojkar. Inte heller på en etisk praktik vägled av hälsa och omsorg eller be- myndigande av flickors rätt till fysiskt och psykiskt välmående. Ett deltagande byggt på tillmötesgående av och anpassning till olikheter i fysisk färdighet och förmåga – verklig inkludering! – lyser med sin frånvaro. Det demokratiska kravet på samarbete, delad makt och relationer i vilka deltagarna ger och tar uppfylls inte heller. Följaktligen utesluts *med- tävlan*.¹⁵ Pojkarna idrottar inte med utan mot flickor, som reduceras till motståndare.

Med all säkerhet skulle Kristina och Alma föredragit delaktighetsmodellen. Också skolidrotten borde ha denna modell som normativ grund. Vår andra analys möjliggör dock endast två konstateranden. Dels att spontanidrott i delaktighetens form inte är en självklarhet. Dels att pojkar kan iscensätta genusregimens bollhegemoniska praktik i maktmodellens form än intensivare när flickor deltar. Just därför erfar Kristina och Alma bollidrott som något ”tråkigt” och ”farligt”. Det är så de berövas möjligheten att erfara spontanidrott som eufori. Hämtar i så fall pojkarna sin euforiska näring i iscensättningen av maktmodellens? Så mycket vet vi: det ”tråkiga” och ”farliga” med bollidrotter är inte nödvändigtvis idrotter med bollar. Bollrädsla får således inte förstås som rädsla för bollar. Det kan mycket väl vara rädsla för pojkars sätt att idrotta med flickor.

Spontanidrottens moraliska meddelanden

Vår tredje analys, eller snarare teoretiska spekulation, tar sin utgångspunkt i Gary Alan Fines studie *With the boys: Little league baseball and preadolescent culture* (1987). Under tre år studerade Fine, som framgår av titeln, yngre pojkar som spelar baseboll. Han ser idrott som ett av flera, med vår vokabulär, *rum*¹⁶ i vilka pojkar lär sig att handla och förstå sig själva som blivande män i sin samtidskultur. Fine intresserar sig således för sociokulturell konstruktion av genus i det vuxenorganiserade idrottsrum där pojkar i maktmodellens anda idrottar med pojkar. I Sverige skulle vi tala om föreningsidrott. Följaktligen skiljer sig Fines fallstudie i väsentliga avseenden från vår. Likväl kan den bidra till en mer generell teoretisk förståelse av varför pojkarna i vårt etnografiska exempel handlar som de gör.

¹⁴ Ibid., s. 111.

¹⁵ Coakley skriver härvidlag om ”interpersonal support around the idea of competing *with*, not against, others; opponents are not enemies but those who test each other”, 2003, s. 111.

¹⁶ Coakley använder med hänvisning till Fine begreppet ”social site”, 2003, s. 113. Vi har däremot valt begreppet ”rum”.

Fines huvudpoäng är att pojkarna i *With the boys* genom interaktionen med andra pojkar, ledare och föräldrar genomgår en ”moralisk socialisation”.¹⁷ Och att de betydelser – eller ”moraliska meddelanden”¹⁸ – som pojkarna möter i idrottens rum i stor utsträckning är de vuxnas bild av världen. Han betonar dock att pojkarna tolkar dessa meddelanden från egna perspektiv och intressen: att bli accepterad som kompis, att vara en bra spelare och att lära sig vad det innebär att vara man i samtidskulturen. Här blir idrotten ett rum – en mötesplats – där värden förmedlas och praktiker utvecklas. Att som basebollspelare vara tuff och aggressiv legitimeras av de moraliska meddelanden pojkarna får av de vuxna som omger dem. Att spela baseboll är därmed inte endast en fråga om att idrotta. Det är också att stiga in i ett rum – en sociokulturell värld – i vilken vuxnas föreställningar och ett tufft och aggressivt idrottande bidrar till pojkarnas genusbestämda förståelseformer och praktiker. Den moraliska socialisationen förstås därmed som en interaktiv process. Pojkarna blir aktörer i de läroprocesser som visar dem vägen till hur de bör förstå sig själva och andra och vad de bör göra som blivande män. Framförallt visar Fines analys hur baseball är en högst påtaglig genusformande erfarenhet.¹⁹ Inte minst betonar han relationen mellan deras identiteter som pojkar och deras identiteter som idrottare. I baseball lär sig pojkarna inte endast att definiera maskulinitet i termer av tuffhet och dominans. De lär sig också att uttrycka förakt för det andra könet. Ty flickor ses som svaga varelser ovilliga att ta risker på eller utanför plan. Fines studier visar därtill att dessa moraliska meddelanden understöds av de vuxna i idrottens rum. Samtidigt är inte idrotten det enda rummet där pojkarna hanterar olika föreställningar om ”vad det betyder att vara män” och ”hur män handlar”.²⁰ Coakley (2003) beskriver Fines analys i termer av ”social återkoppling”²¹: att föreställningarna i vad vi kallar idrottens rum ”generellt sett förstärkte andra kulturella meddelanden som pojkarna mottog i sina liv”.²² På så sätt blev just genus förbindelselänken mellan deras identitet som pojkar, söner, elever, idrottare och medlemmar i den vidare samhällskulturens villkor och representationer – i familjens, skolans och fritidens rum. Med andra ord verkade den moraliska socialisationen med kraft genom dessa sociala relationsförhållanden, genom förbindelselänkar mellan flera rum. Utfallet blev en framväxande idé om manlighet som influerade hur de såg på sig själva och sina förbindelser med världen, och inte minst med flickor.

Så till den mer spekulativa relationen mellan Fines analys och vårt etnografiska exempel. Förvisso tillhandahåller vårt bidrag ingen empiri om de involverade flickornas och pojkarnas moraliska socialisation, och därmed inte heller något om de moraliska meddelanden som utgör det egna identitetsarbetets råmaterial. Likväl måste vi utgå ifrån att Damir och de andra pojkarna liksom Kristina och Alma redan innan den skildrade händelsen på lägerskolan förkroppsligar föreställningar om hur pojkar och flickor är och vad de bör göra. Om så är fallet, vilket vi hävdar, så blottlägger pojkarnas agerande på lägerskolans fotbollsplan konsekvenserna av deras moraliska socialisering.²³ Vi vill pröva tanken att deras sätt att

---

17 Ibid.

18 Ibid.

19 Coakley använder formuleringen ”heavily gendered experience”, 2003, s. 113.

20 Coakley formulerar det på följande vis: ”Playing baseball did not cause the boys to define masculinity in a particular way, but their Little League teams were one of the social sites where they began to consider various ideas about what it meant to be men and how to act as men”, *ibid.*

21 Ibid.

22 Ibid.

23 Detsamma, det vill säga ”moralisk socialisation”, gäller även flickorna, som på avstånd avvaktar en eventuell inbjudan till deltagande.

bemöta flickorna – genusregim och bollhegemoni – är påtagliga uttryck för de genusbestämda värderingar som en moralisk socialisation redan har försett dem med. Och detta i en situation – en spontanidrottshändelse på en lägerskola – där skolans personal inte kan intervensera. Till slut erfor flickorna endast en möjlighet: att avbryta sin medverkan som brickor i pojkarnas spel. Med andra ord utgör vårt etnografiska exempel en bild av hur den typ av moralisk socialisation vars tillblivelse Fine studerar kan verka i praktiken – ”after the fact”. Det vi såg på Funkaboskolans lägerskola kan således inte betraktas som en ren tillfällighet. Vi såg konsekvenserna av en symbolisk meningsstruktur i vilken några pojkar avslöjade de värden som vägleder deras handlingar mot flickor i – i detta fall – idrottens rum. Just därför avslutar vi med att vända intresset mot dessa värden betydelser och villkor. Men också mot vårt eget försök att skapa en alltför entydig och självklar bild av dem.

Värden om flickors idrottande

”Värden vägleder våra handlingar, våra tankar och våra känslor”,²⁴ skriver filosofen Kwame Anthony Appiah i boken *Cosmopolitanism. Ethics in a World of Strangers* (2006). Således är handlingar, tankar och känslor ”gensvar på värden”.²⁵ Med andra ord menar Appiah att ”du handlar som du gör därför att du svarar på de värden som vägleder dig”.²⁶ Och åter: ”värden formar även tankar och känslor”.²⁷ Ingen går till ett museum för att uppleva tavlor endast därför att tavlor existerar. Ingen är vänlig till följd av att ordet finns i en ordlista. ”Just därför att du erkänner värdet av stor konst, så går du till museet”.²⁸ Du vill att människor är vänliga ”därför att du erkänner värdet av vänlighet”.²⁹ Värden är nödvändiga och oundvikliga, då ”verkligheten i sig själv”, påpekar Appiah, ”inte kan tvinga oss att begära någonting” som, i detta fall, konst och vänlighet. Därtill: ”för att förstå hur värden verkar, så kan du inte se dem som vägledande oss som ensamma individer, utan som vägledande människor som försöker dela sina liv med andra”.³⁰ Ett begrepp och fenomen som vänlighet ”innesluter ett slags socialt samförstånd”.³¹ Ty vänlighet kan endast praktiseras av mer än en människa. ”Värden” är i Appiahs filosofi ”ett av de centrala sätt med vilket vi koordinerar våra liv med andra”.³²

I vårt etnografiska exempel vägleds pojkarnas handlingar inte av värden som erkänner flickors rätt till jämlika idrottserfarenheter. Om värden vägleder våra handlingar, tankar och känslor, om genusregim och bollhegemoni är svar på värden, om det är så det är, då är Almas och Kristinas erfarenheter av spontanidrott på Funkabos lägerskola gensvaret på Damirs och de andra pojkarnas värden. Och etnografi är ett sätt med vars hjälp vi kan ”avslöja

---

24 Appiah, 2006, s. 23.

25 Ibid.

26 Ibid., s. 24.

27 Ibid.

28 Ibid., s. 23.

29 Ibid., s. 26.

30 Ibid., s. 27.

31 Ibid., s. 28.

32 Ibid.

värden för oss själva”³³ – både sådana vi på goda grunder vill bevara och de vi på samma grunder vill förändra. Vänlighet är *inte* vad som kännetecknar vårt etnografiska exempel.

Ödets illusion

I boken *Identity and Violence. The Illusion of Destiny* (2006) formulerar ekonomen och nobelpristagaren Amartya Sen en för våra liv mycket avgörande insikt: vi kan ”ha många olika identiteter även inom en kontrasterande kategori”.³⁴ Människor som hör till ett till synes otvetydigt ”vi” och människor som hör till ett lika till synes otvetydigt ”dom” kan bortom det som bestämmer deras ”vi” och ”dom” ha mycket gemensamt. Och detta samtidigt som våra värden, intressen och val, som Sen formulerar det, ”måste förstås” med ”hän-syn” taget till ”andra influenser som begränsar de val vi kan göra”.³⁵ Men vårt hopp, i Sens anda, ligger i att vi alla är olika på många olika sätt, att det som gör mig olik andra i min grupp-tillhörighet gör mig lik någon annan i dennes grupp-tillhörighet. Och tvärtom. Andras olikheter kan göra mig lika dem därför att deras olikhet är lik (en olikhet hos) mig. Vi kan bekänna oss till olika religioner eller ideologier men vi kan båda älska klassisk musik utan att ”dom” i det ”vi” som vi vanligtvis umgås med gör det. Med andra ord finns det likheter, och därmed mötesplatser, bortom kategoriseringar och stereotyper. Vi kan ta ansvar för att vilja se detta värde och låta våra praktiker utgöra deras gensvar. Till exempel en vuxen som Damir, Kristina, Ahmed och Amira hade funnit glädje i att spontanidrotta tillsammans med. Kanske hade en sådan person kunnat nå fram till Damir och de andra pojkarna med andra moraliska meddelanden än sådana som exkluderar flickor. Det kan vi inte veta. Men det kan sägas. Och så lever möjligheten. Värden liksom villkor är inte av ödet bestämda utan, precis som vi visat, resultatet av då-, sam- och framtida sociala handlingar och kulturella föreställningar. Den som vill se ett ljus i tunneln ser lågutbildade mammor i utbildning. Integrerade pappor i arbete. Älskade och varma auktoriteter i våra skolor och fritidsverksamheter. Ett idrottsutbud som talar till alla. Mindre stereotypa och generaliserade bilder av ”invandrare”. Men också icke integritetshotande utmaningar av de barns och vuxnas värden som till slut endast kan förstås – *inte* accepteras. De värden som vägleder Damir på lägerskolans fotbollsplan bygger inte det samhälle vi alla är värda. Även Damir. Ty han var fortfarande bara ett barn.³⁶ Ibland olik sig själv på fotbollsplan. Däri ligger hoppet. Och ödets illusion.

(Denna artikel har skrivits inom ramen för projektet *Mångkontextuell barndom* som drivs i samarbete mellan Malmö högskola, Uppsala universitet och Växjö universitet. Bidraget har finansierats av Utbildningsvetenskapliga kommittén vid Vetenskapsrådet och Centrum för idrottsforskning.)

33 Appiah påpekar att detsamma kan gälla uttrycksformer som biografier, romaner, poesi, teater, bildkonst, filmer och folkliga berättelser, 2006, s. 30.

34 Sen, 2006, s. 28.

35 Ibid., s. 25.

36 För en fin förståelse av denna menings innebörd, se Hiner Saleems självbiografiska berättelse *Pappas gevär*, 2005, s. 1.

Litteratur

- Appiah, Kwame Anthony, *Cosmopolitanism. Ethics in a world of strangers*, New York: W.W Norton & Company, 2006.
- Barnard, Alan, Spencer, Jonathan, *Encyklopedia of Social and Cultural Anthropology*, New York, Routledge, 1996.
- Drake, Robert F., *The Principle of Social Policy*, New York: Palgrave, 2001.
- Coakley, Jay, *Sports and Society. Issues and Controversies* (Eight Edition), Bosten: McGrawHill, 2003.
- Conell, R.W., *Om Genus*, Göteborg: Daidalos, 2003.
- Fine, Gary Alan, *With the boys: Little league baseball and preadolescent culture*, Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- Salem, Hiner, *Pappas gevär*, Stockholm: Norstedts, 2004.
- Sen, Amartya, *Identity and violence. The illusion of destiny*, New York: W.W Norton, 2006.
- Trondman, Mats, "Konsten att föra dialog med sin publik. *Hip Hip Hora!* hittar hem till sin publik", i *Zoom*, Filmpedagogisk tidskrift utgiven av Svenska Filminstitutet, Nr 1 2004.
- Trondman, Mats, "Från ingenmansland till samverkansland – en *fantasia* om en ungdomssekreterare med verkningskraft", i *Tillsammans. Samverkansprojektet i teori och praktik*, Stockholm: Ungdomsstyrelsen, 2002.
- Trondman, Mats, *Unga och föreningsidrotten. En studie om föreningsidrottens plats, betydelser och konsekvenser i ungas liv*, Stockholm: Ungdomsstyrelsen, 2005.
- Trondman, Mats, Dovborn, Cecilia, "Idrotten är ingenting för flickor", säger Karolina. Om kultur, genus och idrott, *Idrottsforum.org*, 2006.
- Trondman, Mats, Dovborn, Cecilia, "Den romantiska spontanidrottens elementära former. Ett utkast till en teori om spontanidrott som eufori", (under arbete), 2007.